

**ЛЕКСИКА ПОХОВАЛЬНОГО Й РОДИЛЬНОГО ОБРЯДІВ
У СЛОВНИКУ «ГУЦУЛЬСЬКА ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА ТА ФРАЗЕМІКА
В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ»**

Василь ГРЕЩУК,

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ) vasyl.greshchuk@pnu.edu.ua, ukrinst.pu.if@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3911>

Research ID: N-6078-2018

Валентина ГРЕЩУК,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та германського мовознавства, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ) valentyna.greshchuk@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5702-6824>

Research ID: ААЕ-8090-2019

У статті висвітлена лексика поховального та родильного обрядів, лексикографічно опрацьованих у словнику «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові». Предметом аналізу стала низка гуцульських діалектних слів у ділянці поховальних і родильних обрядодійств. Дослідження встановило, що лексикографічна інтерпретація лексики поховального й родильного обрядів дає змогу моделювати гуцульську мовну картину світу в окресленому сегменті, глибше з'ясувати особливості світобачення та світовідчуття горян.

Ключові слова: обрядова лексика, лексика поховального обряду, лексика родильного обряду, діалектизм, словник, лексикографічне опрацювання.

**VOCABULARY OF FUNERAL AND MATERNITY RITES
IN THE DICTIONARY “HUTSUL DIALECT VOCABULARY AND PHRASEMICS
IN BELLETRISTIC LANGUAGE”**

Vasyl GRESCHUK,

Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Ukrainian Language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) vasyl.greshchuk@pnu.edu.ua, ukrinst.pu.if@gmail.com

Valentyna GRESCHUK,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of General and Germanic Linguistics, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk) valentyna.greshchuk@pnu.edu.ua

The article highlights the vocabulary of funeral and maternity rites, lexicographically elaborated in the dictionary “Hutsul Dialect Vocabulary and Phrasemics in the Ukrainian Belletristic Language”. Hutsul dialect words and phrases of the funeral rite became the subject of analysis: *подзвінне, в подуші дзвонити, посижінє, грушка, огарчік, пекти гусака, зайц, лопатка, молоти муку, виріжьити, опровадити, прятати, виреда, опровід, вічна виреда, працети, прошиші, комашня, коливо, кокуц, подаваник, подавничок, хавтур, річі, погріб'єник*. Fewer dialecticisms have been characterized from the vocabulary of the birth ceremony – *ерстити, нанашко, нанашка, крижма, вивід*.

As the research showed, in the dictionary “Hutsul Dialect Lexicon and Phrasemics in the Ukrainian Belletristic Language” through dictionary articles, in which the semantics of a number of dialect words

of funeral and birth rites are clarified, their use in Ukrainian fiction is illustrated, segments of the linguistic picture of the Hutsul world are reflected in area of funeral and maternity rites. The very fact of using or not using ceremonial vocabulary in belletristic texts, the frequency of dialectics, their use by authors not only from the Hutsul region, but also from other regions significantly expands and enriches the possibilities of modeling the worldview of such a colorful ethnographic group as the Hutsuls.

The birth of a child and the death of a person occupy an important place in the Hutsul worldview. This is clearly evidenced by the wide use of the vocabulary of birth and funeral rites, primarily Hutsul dialect words. The greater number of dialectics that reflect funeral rites over the vocabulary of the birth rite may testify to the greater metaphysical importance of death over birth. In turn, among the funeral rites, the stage when relatives, neighbours, and acquaintances gather in the house of the deceased to pay their respects, pray for his soul, and sit with him at night is especially distinguished. This is confirmed by the disproportionately high prevalence in the belletristic language of the names of the said ceremony and the fun of the youth during its implementation.

As evidenced by the analyzed materials, the key event of the Hutsul birth ceremony is the baptism of a newborn child.

We see the prospects for further research of the outlined problem in the expansion of the study of the lexicographic processing of the mentioned dialecticisms to the full coverage of the entire ceremonial vocabulary.

Key words: *ritual vocabulary, funeral rite vocabulary, maternity rite vocabulary, dialecticism, dictionary, lexicographic study.*

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасного українського мовознавства є різнобічні дослідження етнокультурного виміру мовних одиниць і категорій, серед яких особливе місце посідає лексика як номінативна сфера мовленнєвої діяльності. Водночас етнокультурна значущість різних пластів лексики неоднакова. Особливі етнокультурні потенції закладені, зокрема, в обрядовій лексиці. «Обрядова лексика є одним із найбільш етнолінгвістично й лінгвокультурологічно значущих пластів, оскільки вона безпосередньо відбиває звичаєву культуру, обряди народу, задовує у словесних формах особливості та специфіку його світобачення й світосприймання» (Грещук, 2021–2022, с. 50).

Досліджуючи обрядову лексику, необхідно враховувати, що поряд із загальнонаціональними мовними картинами, у яких одним із компонентів є обрядова лексика, виділяються регіонально-діалектні мовні картини, котрі репрезентують особливості світовідчуття певних етнографічних груп. «Субстрат регіонально-діалектної картини світу становить говір як мовно-територіальне утворення, що характеризується переважною частиною, спільною з літературним стандартом, і низкою різнорівневих мовних одиниць, властивих тільки цьому говору або йому та іншим, які межують із ним. Однак специфіка регіонально-мовної картини світу визначається діалектними формами, оскільки вони називають реалії позамовної дійсності, для яких не знадобилося найменувань у загальнонаціональній мові поза діалектним ареалом» (Грещук, Грещук, 2018, с. 30). Віталій Кононенко слушно зауважив: «Визначення українського лінгвокультурологічного корпусу на літературній основі доповнює діалектне, соціально-територіальне й інше розшарування у межах єдиного культурного простору; функціонування літературного стандарту за умов включення різного роду регіоналізмів, етнографізмів, екзотизмів і под. не лише не руйнує спільне національне підґрунтя, а й розширює його обрії» (Кононенко, 2008, с. 27).

Аналіз досліджень. Лексика похоронного та родильного обрядів окремих говорів уже стала предметом наукових зацікавлень лінгвістів (Бігусяк, 1997; Гримашевич, 2012; Жвава, 2008; Жвава, 2009; Коваленко, 2009; Конобродська, 2007; Тищенко, 2017; Хомчак, 2007). У цих дослідженнях зазначена лексика зазвичай аналізується у структурі діалектних текстів. Як важливі культурноносні маркери лексеми похорального та родильного обрядів використовуються й у мові художньої літератури, виконуючи текстотворчі функції. Постає проблема їх лінгвокультурологічного осмислення, характеристики пластів таких слів, освоєних художньою мовою. Добрим підґрунтям для вивчення гуцульської обрядової лексики, освоєною мовою художньої літератури, є словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» (Гуцульська діалектна лексика, 2019–2020), у якому лексикографічно опрацьовані різні пласти обрядової лексики.

Мета статті – висвітлити словникове опрацювання сегментів гуцульської діалектної поховального та родильного обрядів, вжитих у текстах української художньої літератури¹

Виклад основного матеріалу. Словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» подає низку гуцульських діалектних слів на позначення предметів, осіб, дій, які у художній формі репрезентують різні етапи поховального обрядодійства, предмети, що у них використовуються, осіб, котрі у них задіяні. Передпоховальний етап засвідчено діалектизмами *подзвінне* та *в подуші дзвонити*:

ПОДЗВІННЕ *обряд.* Елемент поховального обряду; дзвоніння у дзвони церковної дзвіниці як сповіщення, повідомлення про смерть когось. *Тому чоловікові не було ще призначено вмирати, а юда ухопив його без закону: без подзвінного, без похоронів!* (В. Гжицький. Опришки, 164).

ПОДУШІ

◇ **в подуші дзвонити** – *обряд.* дзвонити в дзвони церковної дзвіниці як сповіщення, повідомлення про смерть когось. *А вуйну просив Петро, аби пішла попа і дяка на похорон стокмити та й аби до паламаря повернула, бо ще в подуші дедеві не дзвонено* (Марко Черемшина. Село вигибає, т.1, 183).

Українською художньою мовою добре освоєно гуцульські поховальнообрядові слова на позначення зібрання рідних, сусідів, знайомих у хаті покійника, щоб віддати йому шану, й ігор, забав молоді при цьому. Відомий знавець Гуцульщини письменник Степан Пушик у повісті «Перо Золотого Птаха» зауважив: «Той “обряд при тілі умерлої” ліг у повість “Тіні забутих предків” і називають його де “посидінням”, де “оказією”, де “лубком”, а на Закарпатті – “циривіддям” (привидом)». Ці слова лексикографічно інтерпретовано у словнику. Найбільшою за обсягом є стаття *посижіне*:

ПОСИЖІНЕ, ПОСИЖІННЕ, ПОСИДЖЕННЯ, ПОСИДЖІННЕ, ПОСИДЖІННЯ, ПОСИДІНЕ, ПОСИДЖЕННЯ, ПОСИДЖЕННЕ, ПОСИЖІНЕ, ПОСИЖІННЕ, ПОСИДЖЕНЕ
1. *етн., обряд.* Етап похоронного обряду, на якому збираються рідні та знайомі в хаті покійника, щоб віддати йому шану, посидіти при небіжчикові вночі. *Тай на Олексієвих подах все затихло, а в хаті, коло Олексієвого тіла, відбувалоси посижіне; бо на голос тримбіт, що аж дві їх у подавки наперед Олексієвої гражди, сумно играючи умерскої игри, сповішишели горам про смерть великого мальфара, сходилиси з восковими свічками в руках люде Олексієви на посижініне* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 421); *Не трембітали по ньому трембіти, не побивалася ненька, не голосили плакальниці, не збиралися усі Устеріки на нічне посидження, не завихрювалася ватрами і гомінкими молодіжними грищами комашня* (Б. Загорулько. Чорногора, кн. 2, 356); *А ввечері люди йшли за голосом тієї трембіти на посиджініне до покійника* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 180); *А кому це все?.. А воно коштує гроші... Він ще і банки не заробив, не приніс дьидеві в хату, а у него дзьобня за десятку, а у него бартка за десятку, а на шії шовкова хустка. Та коби де посиджініня, коби весілля, а до роботи, ого...* (М. Козоріс. Чорногора говорить, 152); *Той «обряд при тілі умерлої» ліг у повість «Тіні забутих предків», і називають його де «грушкою», де «посиджініням», де «оказією», де «лубком», а на Закарпатті – «упривіддям» (привидом)* (С. Пушик. Перо Золотого Птаха, 52); *Поважні тазди і таздині, що вже відбули своє посидження коло мертвого тіла, сиділи на танку і під хатою, стояли гуртиками то сям то там, всі у пишній і яскравій святковій одежі; журно підпирали руками голови, сопли довгими файками-люльками як чоловіки, так і челядь, тобто жіноцтво; дехто з цікавістю поглядав на молодого запорожця, що задумливо схилився на вориння; то нишкли, то гомоніли, знову й знову повертаючись до наглої події, що сколихнула село* (Б. Загорулько. Чорногора, кн. 1, 47); *Ади, трембіта людей на посидження скликає, а посидження не буде* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 216); *А ти ввечер ек си ни поквапиш вернути вид Шкинді, то жди мене там, бо я ек си вкутаю, то зберуси тай з нивістков прийду на посижініне* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 473); *Треба буде тепер з попом заговорити, з паламарем, з деком, єму копати, у дзвони дзвонити, трембітати, посижініне, похорони, комашня...* (О. Манчук. Без свічки, 32).

Більш давньою, але теж поширеною назвою цього обрядодійства є *грушка*:

ГРУШКА *етн., обряд.* Зібрання рідних і знайомих у хаті покійника, щоб віддати йому шану, під час якого старші люди моляться і згадують небіжчика, а молодь у сінях грається

¹ Предметом аналізу є лише власне діалектні мовні одиниці; обрядові слова, які збігаються з нормативними, не розглядаються.

в жартівливі ігри. *Сивий Глаш запікав мовчки залізо і помагав майстрові деревище хрестиками карбувати. Легіні і дівчата сходилися на “грушку”* (Марко Черемшина. “Грушка”, т. 1, 65); *Ні грушки ніхто не бив, ні галембізи не йграли* (О. Манчук. Непростий мертвець, 48); – *Певне пушкарі десь близько вганяють, що так борзо ушили, – сказав Микулка. – Навіть на грушку не лишилися* (Б. Загорулько. Чорногора, кн. 1, 47); *А то тепер звичаю “грушки” вже нема, то нема чого коло тіла веселитися* (М. Матіос. Нація, 242); – *Не може Смеречук бути князем, бо він прийшов на “грушку” в старому кептарі, – шепочуть на вухо послам* (С. Пушик. Перо Золотого Птаха, 53).

Як екземпліфікацію до статей *оказія* ‘назва обряду при тілі умерлого’ та *циривіддя* ‘назва елемента поховального обряду при тілі небіжчика’ у словнику подано уже наведені слова С. Пушика.

В окремих словникових статтях лексикографічно опрацьовані різновиди ігор, забав молоді під час *посижіня*, зокрема *огарчик*, *висіти*, *скакати на него*, *молоти млина*, *ловити біличку*:

ОГАРЧИК, ОГАРЧІК *обряд*. Різновид ігор, забав при покійникові під час *посижіня*. – *Ходи, он в огарчика бавляться, – сказала вона стиха, вимогливо смикнувши його за рукав жупана* (Б. Загорулько. Чорногора, кн. 1, 53); *Інчі давали «огарчіка» в куті коло печі, а дехто йшов у хороми, бо там ишли на переміну забави: «били грушки», «висіли», «скакали на него», «мололи млина», «падали в колотізь», «скреготала сорока коло вух», мастили сажев, «ловили біличку», грали сосокала або «тегли бога», «де чьорт» з «богом», держєчі мижи собов у руках бук, зберали докupi своїх людий, шо, держічіси гуртом одни за одних, помогали одни «чьортови», а другі «богови»* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 421).

Це також статті *пекти гусака*, *заїц*, *лопатка*, *молоти муку*:

ГУСАК

◇ **пекти гусака** – *обряд*. різновид ігор, забав при покійникові під час *посижіня*. Цілу ніч тривають різні ігри: “беруть шлюб”, “мелють муку” (один легінь, лежачи обличчям униз на стільці, молотить зі споду поліньцями, а всі легіні щипають його й дають понюхати дівчатам, “чи добра мука мелеться”), або діляться на дві групи, виймають з вориння гужєву й перетягаються, хто кого перетягне, або “печуть гусака” (С. Пушик. Перо Золотого Птаха, 52).

ЗАЙЦ, ЗАЯЦ

2. *обряд*. Різновид ігор, забав під час *посижіня*. Одни сідали на лавиці або стоєли збитим гуртом у хаті тай помогали смієтиси тим, шо продавали та купували «зайця» коло полиц на лавици, або й сами прилучувалиси д’ним до «зайця» (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 421).

ЛОПАТКА *обряд*. Різновид гри при небіжчикові. *Сивий Глаш запікав мовчки залізо і помагав майстрові деревище хрестиками карбувати. Легіні і дівчата сходилися на «грушку»*. Уклякали коло тіла, відшептували молитви, а потому борзо смуток скидали і в хоромах гралися жмурка та *лопатки* (Марко Черемшина. «Грушка», т.1, 65).

МУКА

◇ **молоти муку** – *обряд*. різновид ігор, забав при покійникові під час *посижіня*. Цілу ніч тривають різні ігри: «беруть шлюб», «мелють муку» (один легінь, лежачи обличчям униз на стільці, молотить зі споду поліньцями, а всі легіні щипають його й дають понюхати дівчатам, «чи добра мука мелеться»), або діляться на дві групи, виймають з вориння гужєву й перетягаються, хто кого перетягне, або «печуть гусака» (С. Пушик. Перо Золотого Птаха, 52).

Як можна побачити, у деяких екземпліфікаціях детально описано обрядодійство, що уможливає його лінгвокультурологічне прочитання.

Сам процес поховання художня мова засвідчила гуцульськими діалектними дієсловами *виріжьити*, *опровадити*, *прятати*:

ВИРІЖЬИТИ *обряд*. Здійснювати обряд поховання померлого. *Як поламаний патик, стояє коло майстра трембітар з довгою трембітою і трембітає сумними голосами, а від часу до часу приповідає: „Ой, посходютси діти неньку виріжьити! – А куди ти ідеши, ненько? – будут голосити”* (Марко Черемшина. „Грушка”, т.1, 64).

ОПРОВАДИТИ 1. *обряд*. Док. до *опроважєти*; здійснити похоронний обряд. *Та й не опроваде мене по-люцьки, та й не мут уважєти, шо-си газдиня йкас була* (Г. Хоткевич. Камінна душа, 315).

ПРЯТАТИ *обряд*. Хоронити. – *А коли, – кажу, – Онуфрія прятали? – Передучора тиждень минув, – кажуть нєня. – А що казав, як умирав?* (Ю. Федькович. Три як рідні брати, 310).

Це можуть бути й синтаксичні деривати – нульсуфіксальні утворення від зазначених дієслів, зокрема *віріда*, *опровід*, або від інших дієслів поховальної семантики – *погріб*; а також фразема *вічна вирєда*:

ВІРІДА див. **ВИРЄДА**

ВИРЄДА, ВІРІДА обряд.

2. Поховальний обряд, який супроводжується низкою ритуальних дій. *Засвітила всі штири тоти свічці, шо світили на всіх штирох стінах в Олексієвій хаті при його віріді, притулила їх до чотирох кукуциків хліба тай поклала на всіх чотирох кінцях гробу* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 426).

ВИРЄДА, ВІРІДА

◇ **вічна вирєда** – похорон. *Я з Лесем иду до Шкинді робити деревишиє, а ти з невістков злагодь у хаті все, шо треба на комашиню до Шкинді взети, бо треба злагодити все так, ек тому є річ тай ек си то годит прійти сестрі з чоловіком братови на комашиню тай на йго вічну вирєду <...>* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 473).

ОПРОВІД обряд. Похоронний обряд. *Опровід аж до гробу газдівський. Всі плачуть з тривоги, а жінки аж до нестями* (Д. Харов'юк. Смерть Сороканюкового Юри, 551).

Один із етапів власне поховального обряду відображають гуцульське діалектне слово *працети* та похідний від нього дериват *проца*:

ПРАЦЕТИ обряд. Етап похоронного обряду, на якому священник від імені покійника просить учасників похорону простити йому всі гріхи. *Так і в приватному житті. Другі священники якось уміють підійти під смак гуцула: інший то всяку нагоду використає так що ну! На похороні, скажім, треба “працети”. То інший так “працєс” – тіло піп, шо гуцули нахвалитися не можуть і дякують потім за опровід і словесно, і матеріально – а воно й не вредно* (Г.Хоткевич. Довбуш, 84).

ПРОШІІ, ПРОЦА

2. обряд. Елемент поховального обряду, на якому священник виголошує прощальне слово біля домовини і від імені покійника просить простити йому його гріхи (у цьому випадку священник відмовився від поховання покійника, бо він був мольфаром, тому до учасників похорону про прощення гріхів звертається дружина покійника). *Всій нарід разом з Олексііхов уклек наокола гробу до прошиі. Олексііха запросила в усіх людей до трох раз прошиі, аби були ласкаві йиму все простити, ек він шош комус ни догодив ци екус кривду зробив* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 426).

Післяпоховальний етап обряду в словнику репрезентовано назвами поминального обіду, страв на ньому та хлібних виробів, якими обдаровують учасників похорону, зокрема *комашиня*, *коливо*, *кокуц*, *подавник*, *подавничок*, *хавтур*:

КОМАШНЯ обряд. 1. Поминальний обід під час похорону. *Олексієви на комашиню зійшласи сила силенна народу, ни питаючи тим, ци мет йго ховати піп, ци ні, бо це мало навіть кого й обходило шо* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 424); *Не трембітали по ньому трембіти, не побивалася ненька, не голосили плакальниці, не збиралися усі Устеріки на нічне посидження, не завихрювалася ватрами і гомінкими молодіжними грищами комашиня* (Б. Загорулько. Чорногора, кн.2, 356); *Треба буде тепер з попом заговорити, з паламарем, з деком, емку копати, у дзвони дзвонити, трембітати, посіжінє, похорон, комашиня...* (О. Манчук. Без свічки, 32); *Де то колись таке було, щоби на комашині пити давали?* (М. Матіос. Нація, 246).

2. Страви, які готують на поминки. *Тай сама мусіла діздріти, ек си варила комашиня її чоловікови, тай сама у великим горю мусіла злагодити то все, шо було потрібно Олексієви в йго далеку дорогу* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 423); *Федір, небіжчиків батько, літній, високий, зігнений раптовим лихом чоловік у старому кептарі, важко човгаючи розтоптаними постоломи по траві, на дерев'яній таці розносив жалобникам комашиню: горнята молока і обарінки* (Б. Загорулько. Чорногора, кн.1, 48).

КОЛИВО обряд. Обрядова страва, яку дають на поминках (варена пшениця, заправлена медом чи цукром, іноді з маком. *Шикманюкова Марія та Онуфрійчукова Докія несли у нових, писаних мисках похоронне коливо – варену пшеницю з маком та медом* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем, 216).

КОКУЦ, КУКУЦ етн., обряд. Невеликий хлібний виріб, який дають за упокій душі. *А газди виносили кокуци та обдаровували дітву, а дівчаткам давали до того ще й сіль лизати,*

приговорюючи: – *Лижит-ко, лижит, дівочки! Може би так Бог дав, аби нарік мої овечки чинили єгнички* (Г. Хоткевич. Камінна душа, 43); *Тепер вони почорніли й похилилися так, як тота стара Лимбавка, що то сама проживає в старій, розваленій калабуді та живе тими кокуцями, що за отченаші їй люди дають* (М. Козоріс. Чорногора говорить, 113); *Помав гадку й у хаті, аби челідь доста напекла кокуців та наробила сирені колачики й налагодила писанок дітві, єк мут в живні дні приходити до них гріти діда* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 316).

ПОДАВАНИК, ПОДАВНИК *етн., обряд.* Невеликий колач, який дають за упокій душі. *Вчора втретє за тиждень, / втретє (!) / силоміць пролізли крізь вуха / похоронні / звуки. / ... Я їх витручував із себе, / коли подавали подаваника, / коли опускали в землю, / коли дякували, що прийшов...* (В. Шкурган. Вчора була субота – шостий день..., 78); *Коли повернулися з цвинтаря, позасідали на подвір'ї за столи й перед гостиною вручали кожному «подавники»: струцлі печені, горнятко з печивом і цукерками, а в горнятку свічка горіла* (С. Пушик. Перо Золотого Птаха, 182).

ПОДАВНИК *див. ПОДАВАНИК*

ПОДАВНИЧОК *етн., обряд.* Пестл. до **подавник**. *Великих гараздів не мала – а в хаті у неї завше чисто; городчик у цвітах, у мачку, всюда чисто, всього доста: і скорому наплетано, й солонинка перетримуєт ци, і шос на пригісне, на протсибіг завше є, легкодушнички там які, подавнички; дитина забіжить чужа – своїх дасть біг – то вже не вийде без яблущка, ци бобу, ци черешеньок, або там баранчика з сиру* (Г. Хоткевич. Камінна душа, 224); *Ой, діправді, сусідонько, не буде кому і подавничка жебракові під храмом божим у торбину сунути, бо ніхто з тих Стенчуків і до церкви не ходить* (В. Сичевський. Чаклунка Синього Виру, 27).

ХАВТУР *обряд.* Обрядовий виріб з тіста; калач, який дають за упокій душі на похороні. *Вічно свині, кава, слуги, калачі, хавтури, і то все в атмосфері вонючого поту о. Василя* (Г. Хоткевич. Камінна душа, 148); *Коли ж бо я навкірки з-межи вас котрус возму, аби хавтури їла, Гнатка шінувала. Будете видіти, шо ця грушка покаже* (Марко Черемшина. “Грушка”, т. 1, 66); *О, який супокійний, який щасливий був Кольців професор у Косові, як гаряче розказував він вечорами на Кольцеві станції, як то слухають єго школярі і як гладко йде їм наука, як то він виховує їх на славу Русі і матері церкви, як зручно служать школярі попові до служби, як сильно помагають вони співати дякові, як “резолютно” читають вони “Вірую”, ба навіть “Апостол” і як добре нарешті було з тим усім професорові: як радо приймали його хавтурами з церкви попи, як хвалили єго!* (М. Павлик. Пропащий чоловік, 76).

Із гуцульської діалектної поховальної лексики у словнику опрацьовано окремі назви предметів та осіб, зокрема *річі* та *погріб'єник*:

РІЧІ *тільки у мн., церк., обряд.* Хрест і зображення святих, які використовуються під час похорону. *Нираз так си лучело, шо й переночював разом из людьми, на комашини п'ючі цілу ніч, а нибошишк ждав у деревишишети надворі. А निраз лучелоси й так, шо єк несли мерця попри шиньк, то поклали мерця на дорозі, річі попріперали до кіля в плоту, а сами, разом з попом, нишли пити у шиньк* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 125).

ПОГРІБ'ЄНИК *обряд.* Учасник похорону. *Дехто з погріб'єників зберавси попови йти вікна бити за йго збитки над Олексієм. Але розважнійші люде їх розгетькали, шо нима там з ким шо зачепати, бо то прото лантух, тай тимумь ни варт ним собі навіть руки поганити* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 427).

Гуцульської діалектної родильної лексики у словнику засвідчено значно менше, і вона стосується передусім етапу хрещення новонародженої дитини. Це діалектизми *єрстити, зирстити*:

ЄРСТИТИ *обряд.* Здійснювати над ким-небудь обряд хрещення; хрестити. – *Аби я тобі копилюка єрстив? Аби я з тобов за стів сідав? А йди ж ти дранко латана. Машір мені з хати, ти, кашкетнику рогатий!* (Марко Черемшина. Верховина, т. 1, 192).

ЗИРСТИТИ *обряд.* Охрестити. *Баба цілу ніч коло дитини ока ни зажмурила, тай самого ни лишила, доків ни зирстили* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 123).

Це також діалектні назви осіб, які залучені до хрещення – *нанашко, нанашка* та невід'ємний атрибут хрещення – *крижмо*:

НАНАШКО 1. *обряд.* Хрещений батько. – *Так, це я, нанашку. Пізнали?* (В. Гжицький. Опришки, 253); *Вуйна Гафія, нанашко Семен, стрийна Марія – то люди, бо вони мені приносять молока і хліба, а ті, які мою мамку забрали з хати, то людиська* (П. Федюк. Добрий поїзд, 64); *Там вуйко Ілько, який вдома залишив шестеро дрібних дітей, там нанашко Лукин, що слабій лежить, там легіні, котрі лише жити почали* (Р. Федорів. Жбан вина, 47).

НАНАШКА 1. обряд. Хрещена мати. *Доцька, чуючи підмогу за собою, висунулась з-за стини своєї нанашки й собі вкусила Марічку <...>* (Ірина Вільде. Сестри Річинські, кн.1, 358); *Його занесли в хороми, недавно зрубані із дзвінкої смереки. Там сиділа вся їхня велика родина із стріями, нанашками і вуйнами* (П. Федюк. Дорога додому, 96); *Відчувалося, що мати і сестра (вона подалася від ласих на дівочу вроду жовніврів до нанашки на Буківець) не дають біді притоптати себе* (Б. Загорулько. Чорногора, кн. 2, 219); – *Напийся до нанашки, – радила сестра. – Я хочу напитися до сестри, бо вона мене вибавила, від слабости ратувала. Якби не вона, поховали би мене ще років двадцять тому, а не сегоріч* (П. Федюк. Людина з того світу, 102).

КРИЖМА, КРИЖМО обряд. Біла тканина, яку дарують дитині на хрещення; у яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення. – *Як дівка учинит си дитину, а закопає її у землю в лісі, а та дитина перетриває сім рік у землі, то кличе вона хреста. Як хто учує та схрестит, то з неї не буде лісниці, як ніхто не вчує і не схрестить дитину, то робиться з неї лісна; крижми вона не має, перед її покритий, а зад – ні* (М. Римар. Білий слон, 87); *У нас прийнято: коли ви потрапили до хати, де є немовля, то треба подарувати „крижмо”* (С. Пушик. Перо Золотого Птаха, 127).

КРИЖМО див. **КРИЖМА**

Художня мова освоїла також діалектизм *вивід*:

ВИВІД обряд. Відчитування молитов над породіллем у церкві, перші відвідини церкви жінкою з дитиною після пологів, церковний обряд, що символізує очищення породіллі. – *Як застарий ти є, питаюся. – Старий? Ой старий, проше пана, та й не старий. Аді, перед чесом постарів-сми си. Генде Никифір Грипунюків ше одного волоска не має сивого, то мій ровесник. Уповідала покійна неня, шо разом до **виводу** ходили, ой разом, та й шо з того?* (Марко Черемшина. Лік, т. 1, 76).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, у словнику «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» через словникові статті, у яких з'ясовано семантику низки діалектних слів поховального та родильного обрядів, проілюстровано вживання їх в українській художній літературі, відображено сегменти мовної картини світу гуцулів у ділянці поховальної та родильної обрядовості. Сам факт використання чи невикористання обрядової лексики у художніх текстах, частотність діалектизмів, послуговування ними авторами не лише Гуцульщини, а і з інших регіонів значно розширює і збагачує можливості моделювання світобачення такої колоритної етнографічної групи, як гуцули.

Евристичні потенції словникового опрацювання обрядової лексики для з'ясування мовної картини світу зростають, якщо екземпліфікації містять опис, характеристику обряду або його загалом. У нашому дослідженні важливо також брати до уваги, що моделювання гуцульської мовної картини світу в частині поховального та родильного обрядів здійснено крізь призму української художньої мови.

У світобаченні та світовідчутті гуцулів важливе місце посідають народження та смерть людини. Це з усією очевидністю засвідчує широке використання лексики родильного та поховального обрядів, передовсім гуцульських діалектних слів. Більша кількість діалектизмів, які відбивають поховальні обрядодійства, над лексикою родильного обряду може засвідчувати більшу метафізичну важливість смерті над народженням. Своєю чергою, з-поміж поховальних обрядодійств особливо виділяється етап, коли збираються рідні, сусіди, знайомі у хаті покійника, щоб віддати йому шану, помолитися за його душу, посидіти з ним вночі. Це підтверджує непропорційно високе поширення в художній мові назв зазначеного обрядодійства та забав молоді під час його здійснення.

Як засвідчують проаналізовані матеріали, ключовою подією гуцульського родильного обряду є хрещення новонародженої дитини.

Перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми вбачаємо у розширенні вивчення лексикографічного опрацювання зазначених діалектизмів до повного охоплення всієї обрядової лексики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бігусяк, М. (1997). *З лексики родильного обряду у гуцульських говірках*. Український діалектологічний збірник : Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової. Київ : Довіра, 293–301.

- Гримашевич, Г. (2012). *Родильний обряд Житомирщини: структура, номінація, функціонування*. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Філологія (мовознавство). Вип. 16, 283–288.
- Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник : у 2 т. / Відповідальний редактор Василь Грещук (Т.1. 2019; Т.2. 2020). Івано-Франківськ : Місто НВ.
- Грещук, В. (2021–2022). *Обрядова весільна лексика в словнику «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові»*. № 18-19. Івано-Франківськ, 50–59.
- Грещук, В., Грещук, В. (2018). *Мовна картина світу гуцулів крізь призму художньої мови. Полонина*. Рідне слово в етнокультурному вимірі, 28–38. DOI: 10.2419/2411–4758.2018.140897
- Жвава, О. А. (2008). *Лексика родильного обряду у говірках наддністрянсько-подільського суміжжя*. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : Філологічні науки. Вип. 16. Т.1. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 118–127.
- Жвава, О. А. (2009). *Лексика поховального обряду у говірках наддністрянсько-буковинсько-подільського суміжжя*. Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. Вип. 27. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, 135–140.
- Коваленко, Н. (2009). *Номінація обряду поховання в західноподільських і суміжних говірках*. Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. Вип. XXI–XXII, 52–54
- Конобродська, В. (2007). *Поліський поховальний і поминальні обряди*. Етнолінгвістичні студії. Житомир : Полісся.
- Кононенко, В. (2008). *Мова у контексті культури*. Київ, Івано-Франківськ : Плай.
- Тищенко, Т. М. (2017). *Способи номінації в тематичній групі родильного обряду в східноподільських говірках*. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. Вип. 43. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 286–20.
- Хомчак, Л. М. (2007). *Проблеми дослідження родильно-обрядової лексики в надсянських говірках*. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць, 145–152.

REFERENCES

- Bihusiak, M. (1997). *Z leksyky rodylnoho obriadu u hutsulskykh hovirkakh. Ukrainyskyi dialektolohichniy zbirnyk* : Knyha 3. Pamiati Tetiany Nazarovoi. Kyiv : Dovira, 293–301.[in Ukrainian]
- Hrymashevych, H. (2012). *Rodylnyi obriad Zhytomyrshchyny: struktura, nominatsiia, funktsionuvannia*. Naukovi zapysky [Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho]. Seriiia : Filolohiia (movozaivstvo). Vyp. 16, 283–288. [in Ukrainian]
- Hutsulska dialektna leksyka ta frazemika v ukrainskii khudozhnii movi. Slovnyk : u 2 t. / Vidpovidalnyi redaktor Vasyly Greshchuk (T.1.2019; T.2.2020). Ivano-Frankivsk : Misto NV. [in Ukrainian]
- Greshchuk, V. (2021–2022). *Obriadova vesilna leksyka v slovnyku “Hutsulska dialektna leksyka ta frazemika v ukrainskii khudozhnii movi”*. №18–19. Ivano-Frankivsk, 50–59. [in Ukrainian]
- Greshchuk, V., Greshchuk, V. (2018). *Movna kartyna svitu hutsuliv kriz pryzmu khudozhnoi movy. Polonyna*. Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri, 28–38. DOI: 10.2419/2411–4758.2018.140897[in Ukrainian]
- Zhvava, O. A. (2008). *Leksyka rodylnoho obriadu u hovirkakh naddnistriansko-podilskoho sumizhzhia*. Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho universytetu : Filolohichni nauky. Vyp. 16. T.1. Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 118–127. [in Ukrainian]
- Zhvava, O. A. (2009). *Leksyka pokhvalnoho obriadu u hovirkakh naddnistriansko-bukovynsko-podilskoho sumizhzhia*. Lemkivskiy dialekt u zahalnoukrainskomu konteksti. Vyp. 27. Ternopil : Redaktsiino-vydavnychiy viddil Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka, 135–140. [in Ukrainian]
- Kovalenko, N. (2009). *Nominatsiia obriadu pokhovannia v zakhidnopodilskykh i sumizhnykh hovirkakh*. Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu. Filolohiia. Vyp. XXI–XXII, 52–54[in Ukrainian]
- Konobrodskaya, V. (2007). *Poliskiy pokhvalnyi i pomynalni obriady*. Etnolinhvistychni studii. Zhytomyr : Polissia. [in Ukrainian]
- Kononenko, V. (2008). *Mova u konteksti kultury*. Kyiv, Ivano-Frankivsk : Plai. [in Ukrainian]
- Tyshchenko, T. M. (2017). *Sposoby nominatsii v tematychnii hrupi rodylnoho obriadu v skhidnopodilskykh hovirkakh*. Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka : Filolohichni nauky. Vyp. 43. Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 286–20. [in Ukrainian]
- Khomchak, L. M. (2007). *Problemy doslidzhennia rodylnobriadovoi leksyky v nadsianskykh hovirkakh*. Naukoviy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrainskoi movy : zb. nauk. prats, 145–152. [in Ukrainian]